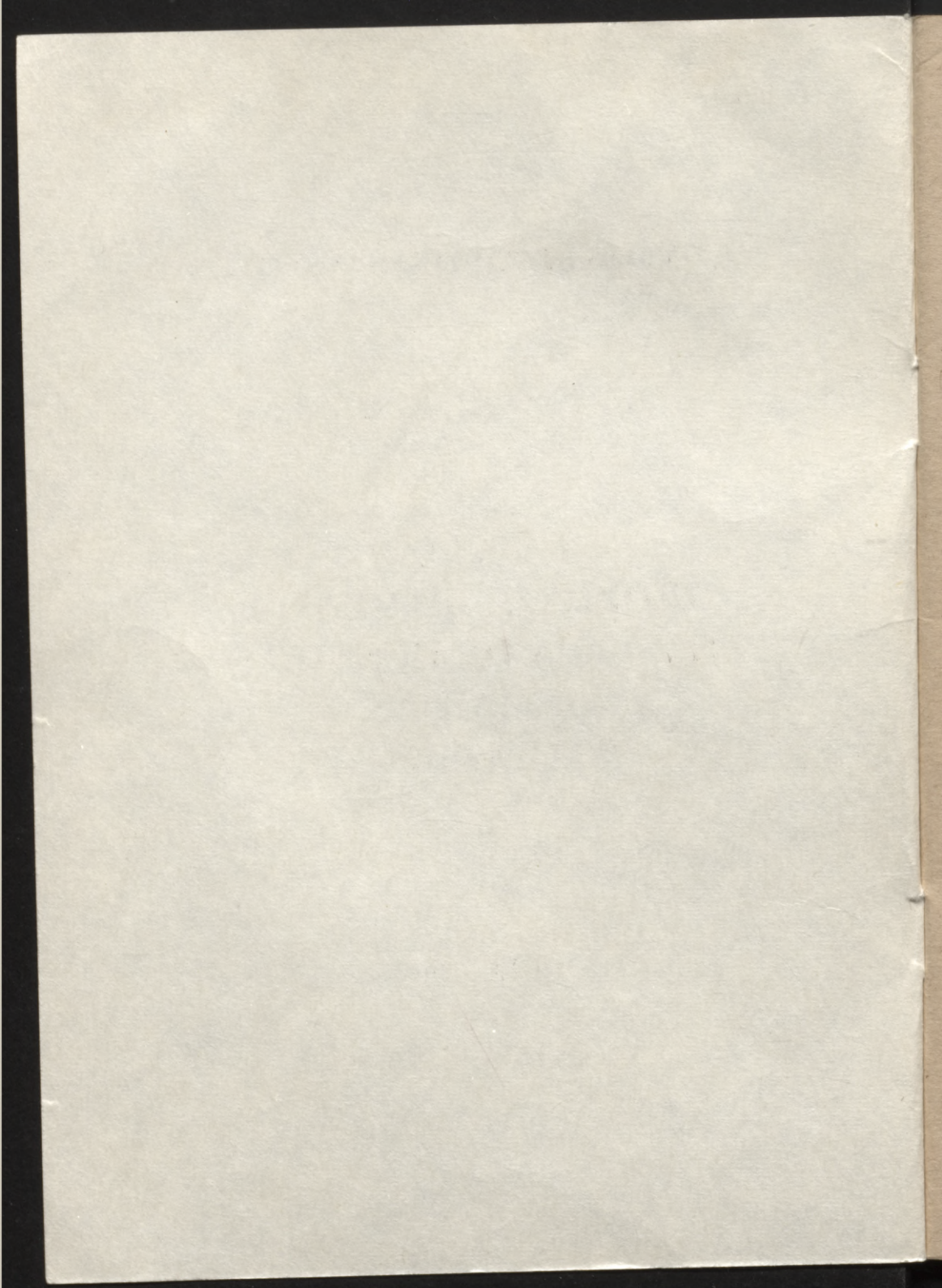

LATVIJAS STATISTIKAS INSTITŪTS

BRUNO MEŽGAILIS

LATVIJAS
IEDZĪVOTĀJU SKAITA,
SASTĀVA UN KUSTĪBAS
IZMAIŅAS
20.GADSIMTĀ

RĪGA, 1996

~~96-3~~
~~L 448~~

L
31

LATVIJAS STATISTIKAS INSTITŪTS

BRUNO MEŽGAILIS

LATVIJAS
IEDZĪVOTĀJU SKAITA,
SASTĀVA UN KUSTĪBAS
IZMAIŅAS
20.GADSIMTĀ

RĪGA, 1996

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

~~96-9.9/5~~
0303034043

IEVADS

20.gadsimts nāk uz beigām. Vispārinošas ziņas par Latvijas teritoriju kopumā, tās iedzīvotāju skaitu un sastāvu zinām jau kopš pagājušā, 19.gadsimta beigām, precizāk, no 1897.gada tautas skaitīšanas. Tātad varam izdarīt zināmus secinājumus gadsimta garumā.

Grūti prognozēt, kāda Latvijas demogrāfiskā situācija būs 21.gadsimtā, šajā, 20.gadsimtā, tā bijusi ar paisumiem un bēgumiem.

20.gadsimta demogrāfiskos procesus galvenokārt ietekmēja divi pasaules kari, to radītās sekas, pusgadsimtu ilgusi okupācija, pāreja no totalitārās sistēmas uz demokrātisku iekārtu 90.gadu pirmajā pusē. Demogrāfiskie raksturotāji jūtīgi reaģēja uz šiem, brižam dramatiskajiem, sabiedriski politiskajiem, militārajiem un ekonomisko pārmaiņu notikumiem.

Latvijas 65 tūkst. kvadrātkilometru platībā visraksturīgākais iedzīvotāju skaits bijis ap diviem miljoniem cilvēku. Tāds tas bija 20.gadsimta sākumā, arī pirms okupācijas 1940.gadā un optimāls tāds tas varētu būt arī 21.gadsimta sākumā. 20.gadsimta gaitā tas vairākkārt sasniedza (pat pārsniedza) 2,5 miljonus cilvēku, arī nokrita (divreiz) ap 1,5 miljoniem. Latviešu skaits 20.gadsimtā Latvijā mainījās samērā šaurās 1,3 - 1,5 miljonu cilvēku robežās.

Saglabājoties samērā stabilam latviešu skaitam Latvijā, lielās iedzīvotāju skaita izmaiņas (šajā nelielajā teritorijā) viena miliona cilvēku apmērā praktiski netika uz cittautiešu rēķina.

Sevišķi lielas etniskās izmaiņas notika okupācijas apstākļos. Tas radīja draudus valsts pamattautai. Interesanti ir tas, ka to "pamanījis" pat tāds politisks darbinieks kā M.Gorbačovs, kas savā jaunajā monogrāfijā "Dzīve un reformas", raksturojot atmodas laiku Baltijā. Par Lietuvu viņš raksta: "... ja republika paliks PSRS sastāvā, tad lietuviešiem savā senču zemē draud briesmas palikt mazākumā, kā tas jau noticis ar igauņiem un sevišķi ar latviešiem" (Neatkarīgā RA 30.12.95.). M.Gorbačovs šādu situāciju uzskata par "normālu" impērijā un Baltijas tautu bailēs no "izšķīšanas" austrumslāvu vidū dēvē par nepamatotu propagandu.

Ka austrumslāvu iepludināšana nelielajās Baltijas valstīs pirms pirmā pasaules kara un pēc otrā pasaules kara bija apzināta

teritorijas pakļaušana impērijai, parāda emigrācijas procesi Latvijā tagad, neatkarības apstākļos, kad iebraukušie austrumslāvi masveidā pamet Latviju.

Sabiedrības politiski ekonomiskās pārmaiņas Latvijā izsauca izmaiņas ne tikai migrācijā, bet arī dzimstībā, mirstībā u.c. demogrāfiskajā kustībā. To sevišķi var konstatēt, vērojot Latvijā 90.gadu pirmajā pusē notiekošo.

Tā demogrāfiskā situācija, kas tagad Latvijā izveidojusies, prasa to novērtēt un piedāvāt risinājumus. To tad arī mēģināsim veikt.

Darbā izmantotie dati ņemti no dažādu gadu oficiālām statistiskajām publikācijām. Dati par 1995.gadu un 1996.gada sākumu ņemti no ikmēneša statistiskiem biļeteniem un oficiālajās statistiskajās izstrādēs būs tikai 1996.gada otrajā pusē un tāpēc uzskatāmi par iepriekšējiem. Tie var tikt precizēti.

IEDZĪVOTJU SKAITA IZMAINĀS

Vēl tikai daži gadi un beigsies 20.gadsimts, Latvijas demogrāfiskajā vēsturē tas bija krasu pārmaiņu pilns.

Latvijā 20.gadsimtā samērā bieži un krasī mainījies iedzīvotāju skaits. Maksimālais iedzīvotāju skaits Latvijā tika sasniegts 1990. gada sākumā, kad te atradās 2673 tūkst. cilvē. (1)

Savukārt minimālais iedzīvotāju skaits Latvijā bija 1945.gada beigās - 1435 tūkst. cilvēku. (2)

Iedzīvotāju skaita minimums un maksimums Latvijā tika konstatēts, kad tā bija zaudējusi savu neatkarību, atradās Padomju Impērijas sastāvā. Pēc otrā pasaules kara Latvijai savu robežu ar Austrumiem nebija.

Krasas iedzīvotāju skaita izmaiņas pēc otrā pasaules kara nebija ne pirmās, ne arī pēdējās šajā gadsimtā.

20.gadsimta sākumā Latvijā dzīvoja 1938 tūkst. cilvēku. (3) Līdz pirmā pasaules sākumam iedzīvotāju skaits Latvijas teritorijā bija palielinājies un 1914.gada sākumā sastādīja 2552 tūkst. cilvēku. (4) Pēc kara beigām 1920.gadā Latvijā dzīvoja 1625 tūkst. cilvē. vai samazinājies tas bija par 927 tūkst. (5)

Pēc bēgļu atgriešanās, karam bēdzošs, neatkarīgās Latvijas laikā iedzīvotāju skaits palielinājās turpat vienīgi ar dabisko pieaugumu. Isi pirms neatkarības zaudēšanas 1939.gada oktobrī Latvijā dzīvoja 2000 tūkst. cilvēku. (6) Tas bija vislielākais iedzīvotāju skaits Latvijā starpkaru periodā (pirms vāciešu repatriācijas).

1) Latvijas statistikas gadagrāmata 1995. Rīga, 1995., 44.lpp.

2) O.Krastinš, B.Mežgailis, M.Šmulders. Latvijas iedzīvotāji (statistiskas izziņas). Rīga, 1990., 17.lpp.

3) Ceturtā tautas skaitīšana Latvijā 1935.gadā. Rīga, 1939., 15.lpp.

4) turpat, 15.lpp.

5) turpat, 15.lpp.

6) O.Krastinš, B.Mežgailis, M.Šmulders. Latvijas iedzīvotāji (statistiskas izziņas). 16.lpp.

Okupāciju (krievu un vācu) otrā pasaules kara un tā seku (bēgli uz Rietumiem) rezultātā Latvija zaudēja 565 tūkst. cilvēku. (1). Tad sekoja straujais svešautiešu iepludināšanas laiks Latvijā (līdz 1990.gadam). Pēc tā - trešā masveida Latvijas pamešana šajā 20.gadsimtā.

Galvenie demogrāfiskie notikumi Latvijā šajā gadsimtā saistīti ar masveida iebrūkšanu uz "pastāvīgu" dzīvi 1900.-1914.gadā - 614 tūkst. cilvēku (2) un 1945.-1990.gadā - 1238 tūkst.cilvēku (3). Arī masveida latvijas pamešanā galvenie dalībnieki bija cittautieši. No 1990. līdz 1996.gadam Latviju jau pametuši 173 tūkst. cilvēku. Atplūdu laiks tikai sācies, cik ilgi tas turpināsies un līdz kādam līmenim tas šoreiz novedīs, prognozēt grūti. Galvenie notikumi vēl priekšā.

Mēģināsim izsekot pēckara svarīgākajiem demogrāfiskajiem procesiem Latvijā, lai pēc tam varētu kaut nedaudz ielūkoties nākotnē.

Latvijas iedzīvotāju skaits pusgadsimta garumā (līdz pat 1990.gadam) okupācijas laikā tikai daļēji auga dabiskās kustības rezultātā. Ap 2/3 visa pieauguma veidoja iebrucēji no austrumteritorijām - krievi, baltkrievi, ukraiņi u.c. etnosu cilvēki.

Par to, ka Latvijas iedzīvotāju skaits tika mākslīgi palielināts (ar mehānisko kustību), liecina tas, ka pēc neatkarības deklarācijas pasludināšanas 1990.gada 4.maijā un sevišķi, pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas 1991.gada 21.augustā, no tās aizbrauca liels skaits te pēckara laikā sabraukušajiem.

Iedzīvotāju skaita izmaiņas Latvijā 1945.-1996.gadā raksturo 1.tabula.

-
- 1) o.Krastiņš, B.Mežgailis, M.Smulders. Latvijas iedzīvotāji (statistiskas izziņas). 16.-17.lpp.
 - 2) B.Mežgailis, P.Zvidriņš. Padomju Latvijas iedzīvotāji. Rīga, 1973., 22.lpp.
 - 3) Turpat, 16.-17.lpp.

1.tabula

Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju skaits 1)

Gadi	Visi iedzīvotāji	tai skaitā		No kopskaita %	
		pilsētās	laukos	pilsētās	laukos
1897	1929400	542600	1386800	28,1	71,9
1914	2552000	1028000	1524000	40,3	59,7
1920	1624718	403402	1221316	23,5	76,5
1935	1905936	709321	1196615	37,2	62,8
1939 *	2000000	-	-	-	-
1940	1886000	662000	1224000	35,0	65,0
1945 **	1435000	-	-	-	-
1951	1954000	917000	1037000	47,0	53,0
1959	2079948	1076024	1003924	51,7	48,3
1970	2351903	1435207	916696	61,0	39,0
1979	2502818	1663975	838841	66,5	33,5
1989	2665770	1845286	820484	69,2	30,8
1990	2673470	1852857	820613	69,3	30,7
1991	2667870	1847373	820497	69,2	30,8
1992	2656958	1836344	820614	69,1	30,9
1993	2606176	1791471	814705	68,7	31,3
1994	2565854	1775894	789960	69,2	30,8
1995	2529543	1746922	782621	69,1	30,9
1996	2500386	1725276	775110	69,0	31,0

1) Latvijas statistikas gadagrāmata 1995. Rīga, 1995., 52.lpp.

Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1995. Rīga, 1995., 15.lpp.

Latvijas tautas salmiņecība '89. Statistikas gadagrāmata. Rīga, 1990., 14.lpp.

O.Krastīns, B.Mežgalis, M.Šmulders. Latvijas iedzīvotāji (statistiskās izziņas). Rīga, 1990., 17.lpp.

Iedzīvotāju skaits strauji auga (līdz 1990.gadam) visā pēckara laikā, taču sevišķi liels tas bija 1945.-1951.gadā. Tas izskaidrojams ar to, ka, galvenokārt, pēc demobilizācijas Latvijā apmetās uz dzīvi ap 400 tūkst. cilvēku (1). Lielākoties tie bija krievi, baltkrievi, ukraiņi.

Arī pēc 1951.gada līdz 1990.gadam Latvijā iebruca un apmetās uz dzīvi ik gadu vidēji 35 tūkst. cilvēku. Ap 25 tūkst. no tās katru gadu izbaruca. Tāpēc arī mehāniskais saldo palielināja Latvijas iedzīvotāju skaitu 1951. - 1990.gada vidēji gadā par apm. 10 tūkst. cilvēku. Iedzīvotāju skaits kaut nelielos apmēros pēckara periodā pieauga arī ar dabisko kustību.

Iedzīvotāju skaits Latvijā 1990.gada sākumā sastādīja 2,7 milj. cilvēku. Ka šis iedzīvotāju skaits (īpaši tādā etniskā sastāvā) Latvijai bija par lielu, liecina iedzīvotāju skaita samazināšanās 1990.-1995.gadā. Tas pagaidām sarucis līdz 2,5 milj. cilvēku. Ņemot vērā Latvijas raibo etnisko sastāvu, arī 2,5 milj. cilvēku te ir pārāk liels iedzīvotāju skaits.

Ar kādu iedzīvotāju skaitu vajadzētu Latvijai rēķināties, lai nolīdzinātu tai nodarītās (kaut vai) demogrāfiskās netaisnības?

Tagadējais latviešu skaits Latvijā nav liels - 1,4 milj. cilvēku, tie sastāda 55 % valsts iedzīvotāju. (2)

Būtu jāvadās no Eiropā esošo etnisko proporciju standartiem.

Skaidrs, ka Eiropā izveidojušās proporcijas var uzskatīt kā orientieri. Eiropā politiski un ekonomiski stabilajās valstīs, kā, piemēram, Portugāle, Ungārija, Polija, Norvēģija, Dānija, Somija, Zviedrija, Vācija. Kopā Eiropā 17 valstīs pamattauta pārsniedz 90 % šo valstu iedzīvotāju skaitā. (3)

Bez visiem citiem valsts stabilitātes priekšnoteikumiem (politiskiem, ekonomiskiem, sociālajiem u.c.) svarīga loma ir iedzīvotāju skaita stabilitātei. Tas, protams, nenozīmē nemainīgu iedzīvotāju skaitu, bet tā prognozējamību gan.

1) А. Марианский. Современные миграции населения. Москва, 1969, стр. 164.

2) Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1995. 36.-37. lpp.

3) Latvijas statistikas gadagrāmata 1995. Rīga, 1995., 309.-310.lpp.

Latvija visā 20.gadsimta garumā bijusi starp tām ne pārāk daudzām valstīm, kurā iedzīvotāju skaits mainījies pārāk strauji, praktiski bijis neprognozējams.

Iedzīvotāju skaits Latvijā vairākkārt savu lielumu mainījis turpat divkārt. Tāda situācija nevar (un arī nevarēja) radīt stabilitāti valstī. Lielās, un samērā īsā laikposmā notikušās, iedzīvotāju skaita maiņas, gan palielināšanās, gan samazināšanās virzienā, radīja visdažādākos sarežģījumus gan pašiem iedzīvotājiem, gan valsts pārvaldei.

Tajā pat laikā nevar nepamanīt, ka ievērojamās iedzīvotāju skaita izmaiņas Latvijā visā 20.gadsimtā būtībā ir sakarā ar šai teritorijai svešu etnosu masveida iebruksanu uz dzīvi un izbruksanu no tās.

Latviešu skaits Latvijā 20.gadsimtā ir mainījies no 1,3 līdz 1,5 milj. cilvēku, t.i. bija samērā stabils, mainījies šaurās robežās. Arī tagad gadsimta beigās, tas stabilizējies 1,4 milj. cilvēku līmenī.

Bez latviešiem gadsimta sākumā Latvijā dzīvoja 153 tūkst. krievu, 142 tūkst. ebreju, 120 tūkst. vāciešu, 80 tūkst. baltkrievu, 43 tūkst. poļu u.c. etnosi. Gadsimta laikā vieni etnosi no Latvijas aizbraukuši, citi nākuši klāt. Gadsimta beigās (1995.g.) Latvijā dzīvoja 830 tūkst. krievu, 102 tūkst. baltkrievu, 75 tūkst. ukraiņu, 56 tūkst. poļu, 12 tūkst. ebreju, citi etnosi. (1)

Gadsimta gaitā Latvijā lielāko citu etnosu vidū turpat izzuduši vācieši, maz palikuši ebreji. Tajā vietā masveidā nākuši klāt austrumslāvi - krievi, baltkrievi, ukraiņi. Šo trīs citetnosu skaita palielināšanās un samazināšanās arī noteikusi galvenās iedzīvotāju skaita izmaiņas Latvijā gadsimta garumā.

Saglabājoties samērā stabilam pamattautas - latviešu skaitam Latvijā (1,5 milj. cilvēku robežās), gaidāmās izmaiņas iedzīvotāju skaitā valstī atkarīgas praktiski tikai no krievu, baltkrievu un ukraiņu skaita izmaiņām.

1) Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1995. 36.-37.lpp.

Tagadējais 2,5 milj. cilvēku skaits Latvijā nav ne optimālais, ne reālais iedzīvotāju skaits. Liekas, ka šis skaits mainīsies līdz gadsimta beigām un var stabilizēties nākamā gadsimta sākumā. Tikai jautājums: kādā līmenī?

Iedzīvotāju skaita izmaiņas Latvijā dabiskās un mehāniskās kustības rezultātā redzamas 2.tabulā.

Pēdējie 35 gadi (no 1961.gada) rāda periodu pirms neatkarības atgūšanas un neatkarības pirmos gadus. Iedzīvotāju skaita un to veidojošo faktoru ziņā šie laikposmi radikāli atšķiras.

Kaut arī periodi pirms un pēc neatkarības atgūšanas atšķiras būtībā ar pretējām (plus un minus) zīmēm, nevienu no tiem demogrāfiski nevar raksturot kā pozitīvu jeb izteikti negatīvu. Abi šie periodi bija dažādi, atšķirīgi un tajā pat laikā vienādi sarežģīti tāpēc, ka objektīvie apstākļi veidoja tiem adekvātus demogrāfiskos procesus.

Gribam vai negribam to atzīt, laikposmā pēc otrā pasaules kara, līdz Latvijas neatkarības atgūšanai, tika darīts viss, lai iespējami īsā laikā (un pasaulei nemanot) latviešus padarītu savā zemē par minoritāti un likvidētu šo nacionālo republiku. Precedents tam jau bija Somijai atrautā Karēlijas republika.

Latvijas gadījumā tāda "attīstība" pietrūka nedaudz gadu. Šis tautu pakļaušanas modelis jau labi bija "noslīpēts" ar nelielajām Ziemeļu un Tālo Austrumu tautām, ko pēc Sibīrijas iekarošanas veica krievi plašos apgabalos.

Ka tas tika plānots tā un ne citādi arī Latvijā par to liecina demogrāfiskie procesi pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas. Redzot, ka "viņu" laiks beidzies, desmiti tūkstoši šeit pēckara laikā sabraukušie, sasūtītie Latvijā pamet un atgriežas Krievijā, Baltkrievijā, Ukrainā u.c.

2.tabula

Latvijas iedzīvotāju skaita pārmaiņas 1)

Teritorija	(tūkst.cilv.)									
	1981 - 1970	1971 - 1980	1981 - 1990	1991	1992	1993	1994	1995		
Visi iedzīvotāji ar dabisko kust. ar mehān. kust.	240,1	147,4	149,0	-10,9	-50,8	-40,3	-36,3	-29,1		
	95,7	50,7	69,8	-0,1	-3,9	-12,4	-17,5	-18,6		
	144,4	96,7	79,2	-10,8	-46,9	-27,9	-18,8	-10,5		
Pilsētu iedzīvotāji ar dabisko kust. ar mehān. kust. terit. izmaiņas	277,2	252,3	151,6	-42,8	-55,4	-15,6	-29,0	-21,6		
	77,3	63,3	65,1	-0,8	-3,3	-9,3	-12,7	...		
	199,9	189,0	86,5	-10,6	-41,6	-25,1	-16,3	...		
	-	-	-	-31,9	-10,5	18,8	-	...		
Lauku iedzīvotāji ar dabisko kust. ar mehān. kust. terit. izmaiņas	-37,1	-104,9	-2,8	31,9	4,8	-24,7	-7,3	-7,5		
	18,4	-12,6	4,7	0,2	-0,6	-3,1	-4,8	...		
	-55,5	-92,3	-7,3	-0,2	-5,3	-2,4	-2,5	...		
	-	-	-	31,9	10,5	-18,8	-	...		

1) Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1993. Rīga, 1994., 29.lpp.

Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1995. 16.lpp.

IEDZIVOTĀJU KUSTĪBA

Cik strauji iedzīvotāju skaits Latvijā pēc kara periodā līdz 1990.gadam (ieskaitot) pieauga, tikpat strauji ar 1990.gadu tas samazinās. Atšķirība starp abiem šiem periodiem (pirms un pēc 1990.gada) ir tā, ka pirmajā no tiem pieaugumu Latvijā kopumā veidoja kā ar dabisko tā mehānisko kustību, kamēr otrajā periodā abas šīs kustības iedzīvotāju skaitu samazināja. Līdzīga situācija bija arī pilsētās. Lauku iedzīvotāju skaits pirmajā periodā kritās, galvenokārt ar mehānisko kustību, arī otrajā periodā vērojams zināms iedzīvotāju skaita samazinājums. To savukārt regulēja teritoriālās izmaiņas starp laukiem un pilsētām.

Latvijas iedzīvotāju skaita izmaiņas visā pēc kara periodā galvenokārt notika migrācijas rezultātā. Iebraukušo un izbraukušo skaits Latvijā un tā radītais migrācijas saldo raksturots 3.tabulā.

Latvijā ne tikai tūlīt pēc kara iebrauca (demobilizējās) liels skaits nelatviešu. Viņi turpināja iebraukt visus gadus (1951. - 1990.gadā). Šajā periodā Latvijā iebrauca (pierakstījās) 2172 tūkst. cilvēku vai 54,3 tūkst. cilvēku gadā (vidēji).

Ne jau visi te sabraukušie palika uz visiem laikiem. Daļa te iebraukušo pēc zināma (īsāka vai ilgāka) laika Latviju atkal pameta. Tādu 1951. - 1990. gadā bija 1829 tūkst. cilvēku vai vidēji gadā - 45,1 tūkst. cilvēku. Tādā kārtā 1951. - 1990. gadā Latvijā palika uz dzīvi 370 tūkst. cilvēku vai gadā vidēji 9,2 tūkst. cilvēku.

Nebija tāda gada, kad Latvijā no Austrumrobežas nebūtu iebraukuši un palikuši uz dzīvi daudzi tūkstoši cilvēku. Visā padomju varas laikā (kopš 1940.gada) Latvijā kopējais migrācijas saldo (līdz 1990.gadam) sastādīja 941 tūkst. cilvēku). (1)

Migrācijas pagrieziens sākās no 1990.gada, kad iebraukušo skaits stipri samazinājās, bet izbraukušo - palielinājās, pieaugumu (līdz 1990.gadam) nomainīja demogrāfiskie atplūdi, samazinājums, pie tam regulārs.

1) O.Krastiņš, B.Mežgailis, M.Šmulders. Latvijas iedzīvotāji (statistiskas izziņas). 17.lpp.

3.tabula

Iedzīvotāju starpvalstu migrācija 1)

Gadi	Iebrauca		Izbrauca		Migrācijas saldo	
	Kopā	vid.gadā	Kopā	vid.gadā	Kopā	vid.gadā
1951-1955	326100	65220	269749	53950	56351	11270
1956-1960	313780	62756	274525	49505	66255	13251
1961-1965	240249	48050	205760	41152	34489	6898
1966-1970	236685	47337	194670	38934	42015	8403
1971-1975	296619	59324	244479	48896	52140	10428
1976-1980	252024	50405	216385	43277	35639	7128
1981-1985	263938	52787	220737	44147	43201	8640
1986-1990	242638	48528	202534	40507	40104	8021
1991-1995	30908	6182	145843	29169	-114935	-22987
1991	14684		25480		-10796	
1992	6199		53130		-46931	
1993	4114		31998		-27884	
1994	3046		21856		-18810	
1995	2865		13379		-10514	

1) Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1995. Rīga, 1995., 134.lpp.

Latvijas statistikas gadagrāmata 11995. Rīga, 1995., 78.lpp.

Latvijas statistikas ikmēneša biļetēns Nr.12, 1995., Rīga, 1996., 6.-7.lpp.

1991. - 1995. gadā Latvijā no citām valstīm iebrāuca 30,9 tūkst. cilvēku vai 6,2 tūkst. gadā, bet no tās uz citām valstīm, galvenokārt uz Krieviju, Baltkrieviju, Ukrainu izbrauca 145,8 tūkst. vai vidēji ik gadu 29,2 tūkst. cilvēku. Šajā periodā migrācijas saldo bija negatīvs un sastādīja 114,9 tūkst. cilvēku vai 23,0 tūkst. cilvēku gadā.

Laī gan no Latvijas, pēc tās neatkarības atjaunošanas, no Austrumiem kādreiz iebrāukušie izbrauc, tomēr šīs izbraukšanas tempi apmierināt nevar. Sabraukuši pārāk daudz, īpaši Rīgā un citās lielajās pilsētās, kur latviešu īpatsvars vēl nesasniedz pat pusi no šo pilsētu iedzīvotāju skaita.

Normālu etniski demogrāfisko proporciju izveidošanos jāpanāk tādi, ka no Latvijas izbraukušo skaitu palielinātu, īpaši no galvaspilsētas un citām lielākajām pilsētām.

Lēni, bet samērā noteikti demogrāfiskie procesi Latvijā sakārtojas. Pamazām viss atgriežas izejpozīcijās. Uz kurieni tad emigranti dodas un no kurienes imigranti Latvijā iebrāuc ?

To rāda 4. tabula, kas liecina, ka (ilgi) galvenie "rēķini" Latvijai ar imigrantiem un emigrantiem būs jākārt ar Krieviju. Laī gan iebrāukušo īpatsvars 1994. gadā visā migrācijas apgrozījumā sastāda 12 %, 63 % no tiem sastāda Krievija. No Krievijas pārsvarā Latvijā ierodas nevis krievi, bet gan Krievijā mītošie latvieši, kuri atgriežas Dzīmtenē (tēvzemē).

Nākošais lielākais migrācijas avots ir citas valstis, starp kurām ir arī Rietumvalstis, no kurām arī atgriežas latvieši Dzīmtenē (tēvzemē).

Pat nedaudz vairāk nekā no Latvijas izbrauc (reemigrē) krievi, no šejienes uz Krieviju dodas (emigrē) arī nekrievi.

Ne visi citu etnosu cilvēki dodas uz savu etnisko dzīmteni. Sevišķi to jāsaka par ukraiņiem. No visiem 1994. gadā no Latvijas aizbraukušajiem ukraiņiem, uz Ukrainu devās 47 %, uz Baltkrieviju devās 85 % baltkrievu. Dati to pašu neliecina par krieviem, jo uz Krieviju no Latvijas dodas turpat 20 % vairāk cilvēku nekā krievi izbrauc no Latvijas.

Uz lietām jālūkojas reāli. Bez politiskiem motīviem uz Latviju no (bijušās) impērijas devās galvenokārt labākas dzīves meklējumos.

4.tabula

Imigrācija un emigrācija Latvijā pa valstīm 1994.gadā 1)

Valsts	Iebrauca		Izbrauca		Migrācijas saldo	
	Skaits	%	Skaits	%	Skaits	%
Visi	3046	100	21856	100	-18810	100
Igaunija	99	3,2	54	0,2	45	-
Lietuva	88	2,9	239	1,1	-151	0,8
Krievija	1925	63,2	16874	77,2	-14949	79,5
Baltkrievija	240	7,9	1402	6,4	-1162	6,2
Ukraina	208	6,8	1254	5,7	-1046	5,6
Citas valstis	486	16,0	2033	9,4	-1547	7,9

1) Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1995. 135.lpp.

Taču tuvāk Rietumiem. Tāpēc arī tagad, atgriežoties uz etnisko Dzimteni, kur nostalgiski it kā gribētos būt, atgriežoties grūti tāpēc, ka Latvijā dzīves, īpaši sadzīves (kultūras) līmenis augstāks nekā joprojām nesakārtotajā Austrumteritorijā.

Nav jau izslēgts, ka ar laiku, politiskajiem un ekonomiskajiem apstākļiem Austrumos uzlabojoties, daudzi no Latvijas labprātīgi dosies uz savu etnisko vidi. Arī līdzšinējā Latvijas vēsture liecina, ka daudzi šeit kādreizējie iekarotāji (ienācēji) - vācieši, poļi, zviedri Latvijā uz ilgu dzīvi palikuši maz.

Kā tas veidosies ar pēdējo Latvijas ienācēju - krieviem, to rādīs laiks.

Pasaules pieredze rāda, ka bijušie kolonizatori no bijušajām pakļautajām teritorijām savus tautiešus atsaukuši. Tā rīkojās praktiski visas demokrātiskās un kulturālās kolonijvalstis: Anglija, Vācija, Francija, Japāna, Holande, Beļģija, Spānija, Portugāle u.c.

Varbūt arī Krievija, Ukraina, Baltkrievija pēc tam, kad tajās būs nostiprinājušās demokrātiskās iekārtas, audzis tautas vispārējais kultūras līmenis, pārvarētas totalitārisma režīma radītās sekas, varēs sākt reāli rūpēties par savu tautiešu atgriešanos Dzimtenē (tēvzemē). Labi zināma situācija, kad kāda tautas daļa, atrauta no savas etniski kulturālās vides bezperspektīvi nikuļo. Labi to zin latvieši, kas likteņa dzīti bija nonākuši Austrumos un Rietumos. Var būt, ka trīmdas latviešu negatīvais piemērs būs par biedinājumu šeit atrodošām kaimiņtautām - krieviem, baltkrieviem, ukraiņiem, poļiem, kuri Latvijā lielā skaitā palikuši pāri no impērijas laikiem.

Lai cik lielā mērā iedzīvotāju skaita izmaiņas Latvijā neietekmēja iebrāukušie un izbrāukušie, tas ir migrācija un tās rezultāts - mehāniskais pieaugums vai samazinājums, pamatiedzīvotāju, tai skaitā latviešu skaitu un satāvu visbūtiskāk (fundamentālāk) ietekmē iedzīvotāju dabiskā kustība: dzimstība, mirstība, laulība, šķiršanās.

Latvijas iedzīvotāju dabiskās kustības raksturotāji doti 5.tabulā.

Latvijā dzimušo skaits pēckara periodā līdz 80.gadu vidum bija ar augošu tendenci. Līdz šim visaugstākais dzimušo skaits visā

Iedzīvotāju dabiskā kustība Latvijā 1)

Gadi	Dzimuši		Mirusi		Dab.pleaugums		Laušāi		Skriešies	
	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	% uz 1000 iaušām
1950	33137	87	24250	70	8887	286	19280	82	1496	14
1960	35468	94	21314	61	14154	456	23365	99	5080	47
1970	34333	91	26546	76	7787	251	23983	102	10667	99
1980	35534	94	32100	92	3434	111	24611	104	12650	117
1990	37918	100	34812	100	3106	100	23619	100	10783	100
1991	34633	91	34749	100	-116	-37	22337	95	11070	103
1992	31569	83	35420	102	-3851	-124	18906	80	14553	135
1993	26759	71	39197	113	-12438	-400	14595	62	10278	95
1994	24256	64	41757	120	-17501	-563	11572	49	8418	78
1995	21470	57	40080	115	-18610	-601	11180	47	8465	79

1) Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1995. 38.-39.lpp.

20.gadsimtā Latvijā konstatēts 1987.gadā - 42135 jaundzimušo.

Tuvu šim dzimušo skaitam Latvija bija 1922.-1927.gadā, kad katru gadu piedzima pāri 41 tūkst. bērnu. Pēc šiem gadiem dzimušo skaits samazinājās un 30.gados to skaits nedaudz pārsniedza 35 tūkst. bērnu (1).

Neliels dzimušo skaita pieaugums bija vērojams 1941.-1942.gadā, kad vidēji gadā piedzima 37 tūkst. bērnu. (2)

Vispār 80.gadi bija ar augstāko dzimušo skaitu. 1983.-1988.gadā katru gadu Latvijā piedzima nedaudz pāri par 40 tūkst. bērnu. To panāca zināmā mērā mākslīgi, jo 1980.gadā noteica piemaksas par katru dzimušo bērnu. Taču ilgi šis "bebi bums" nevilcās. Jau ar 1989. gadu sākās dzimušo skaita samazināšanās, kas turpinās vēl joprojām. 1995.gadā Latvijā piedzima 57 % no tā bērnu skaita, kāds dzima 1990.gadā.

Lai gan dabiskās kustības rādītāji Latvijā kļuva arvien negatīvāki visā 90.gadu pirmajā pusē, ar 1995.gadu iezīmējās zināma stabilizācija. Nedaudz kritās mirstības intensitāte, piebremzējās šķirušos skaits. Taču dzimušo un laulāto skaits vēl turpina kristies, kaut arī nedaudz lēnākos tempos nekā 1991.-1994.gadā.

Latvijā praktiski visā 20.gadsimtā dzimušo bērnu skaitu jāuzskata par nepietiekamu normālas iedzīvotāju ataudzes nodrošināšanai. Nepietiekams tas bija jau pirms pirmā pasaules kara. Tāds tas saglabājās starpakaru periodā. Arī pēc otrā pasaules kara Latvijā dzimušo bērnu skaits nebija pietiekami augsts. Tikai 80.gadu vidū ardzimušo bērnu skaitu varējām saglabāt (ne paaugstināt) tagadējās paaudzes lielumu nākošajās paaudzēs.

Zināms paaudžu nomaiņas rādītājs ir summārais dzimstības koeficients (vidējais bērnu skaits, kas sievietei piedzimst visas dzīves laikā). Paaudžu (nepaplašinātai) nomaiņai pietiek ar sievietei tās mūžā piedzimušiem (vidēji) 2,1 bērnu. Latvijā šāds bērnu skaits piedzima vidēji (katrai) sievietei 80.gadu vidū (1986. - 1987.gadā). 1991.gadā Latvijā tas bija 1,859, 1994.gadā - 1,389 bērnu.

1) Statistikas tabulas. Rīga, 1949., 12.lpp.

2) Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. 1994. Nr.5/6 12.lpp.

Pilsētās piedzimst mazāk nekā divi bērni vidēji sievietei. Tā, piemēram, Latvijas pilsētās summārais dzimstības koeficients 1991.gadā bija 1,651 (Rīgā - 1,461). 1994.gadā tas pazeminājās, un attiecīgi, bija 1,194 (un 1,045). (1)

Sakarā ar zemo summāro dzimstības koeficientu Latvijas pilsētās, zemāks par vienkāršās ataudzes līmeni tas bija arī valsti kopumā. Tas nozīmē, ka, sākot ar 90.gadu sākumu, Latvija kopumā nodrošina tagadējo paaudžu saglabāšanu nākotnē mazākā apjomā nekā tas ir tagad, t.i. noris sašaurināta iedzīvotāju skaita atjaunošana ar dabisko kustību.

Lai gan Latvijā summārais dzimstības koeficients ir zemāks nekā tas būtu nepieciešams tautas augšanas vajadzībām, par ļoti negatīvu to nevar uzskatīt, ja zinām, ka Eiropas valstīs, sevišķi tās Rietumdaļā (Vācijā, Francijā, Austrijā, Itālijā u.c.) pēdējos gados šis koeficients atrodas 1,3 - 1,5 dzimušo bērnu robežās. (2)

Negatīvi Latvijā attīstas ne tikai dzimstība, bet arī mirstība. Mirušo skaits samērā strauji aug no 60.gadiem. Pa šiem gadiem mirušo skaits praktiski divkāršojies. No 1960.gada 21,3 tūkst. mirušajiem līdz 41,8 tūkst. mirušo 1994.gadā. (3) Pie tam mirušo skaits auga gan tajā periodā, kad iedzīvotāju skaits Latvijā palielinājās, gan pēdējos gados, kad tas samazinās. Tomēr mirušo skaita augšanas temps ir lēnāks nekā dzimstības krišanas temps. to parāda 1994.gada salīdzinājums ar 1990.gadu. Dzimušo skaits šajā periodā samazinājās par 36 procentu punktiem, kamēr mirušo skaits pieauga par 20 procentu punktiem. (4)

Bez mirušo skaita mirstības līmeni un tā izmaiņas raksturo cilvēka mūža ilguma rādītājs. Mūža ilgums pasaules valstīs pēc otrā pasaules kara audzis sakarā ar medicīnas zinātnes un prakses strauju progresu. Tas pats norisa arī Latvijā.

1) Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1995. 54.-55.lpp.

2) Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1995. 50.lpp.

3) Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1995. 38.-39.lpp.

4) Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1995. 38.-39.lpp.

Trīsdesmito gadu vidū (1934.-1935.) jaundzimušo paredzamais mūža ilgums Latvijā bija - vīriešiem 55,3 gadi, sievietēm - 60,6 gadi. (1) 1994.gadā vīriešiem - 60,7 gadi, sievietēm 72,9 gadi. (2)

Pirmskara gados (1931.-1935.) visaugstākais mūža ilgums bija Zviedrijā: vīriešiem - 63,2 gadi, sievietēm - 65,3 gadi. Arī pēdējos gados mūža ilgums Zviedrijā ir viens no garākiem pasaulē un 1993.gadā vīriešiem tas sastādīja 75,5 gadi, sievietēm - 80,8 gadi. Pats garākais pasaulē (1987.) tas bija Japānā - 75,6 gadi vīriešiem un 81,4 gadi sievietēm. (3)

Latvijā līdzīgi kā mirušo skaita pazemināšanos pēckara gados pavadīja mūža ilguma pagarināšanās un, otrādi, 90.gadu sākumā, vidū palielinoties mirušo skaitam, krita mūža garums. Latvijā līdzšinējā tās demogrāfiskajā vēsturē garākais jaundzimušo paredzamais mūža ilgums tika fiksēts 1988.gadā, kad visiem valsts iedzīvotājiem tas līdzinājās 71,0 gadi, vīriešiem 66,3 gadi un sievietēm - 75,1 gads. Pēc 1988.gada mūža ilgums regulāri samazinājās un 1994.gadā visiem iedzīvotājiem tas sastādīja 66,38 gadi, vīriešiem - 60,72, sievietēm - 72,87 gadi. (4)

Kā nākotnē veidosies mirstības līmenis un no tā atkarīgais mūža ilguma garums, to rādīs turpmākās norises.

Bez izmaiņām Latvijā nav palicis tāds samērā jūtīgs rādītājs pret sabiedrībā notiekošajiem procesiem kā laulībā stāšanās. Pēckara periodā noslēgto laulību skaits Latvijā samērā stabili audzis. Tas turpinājās līdz 1987.gadam, kad laulības noslēdza 25,5 tūkst. pāru. Pēc šī gada līdz pat pēdējam laikam laulībā stājas arvien mazāk cilvēku. 1994. gadā laulībā iestājās 11,6 tūkst, pāru vai 45 % no tā skaita, kādu sasniedza maksimāli lielākajā gadā. (5)

1) J.Krūmiņš, P.Zvidriņš. Padomju Latvijas iedzīvotāju mūža ilgums. Rīga, 1976., 51.lpp.

2) Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1995. 51.lpp.

3) J.Krūmiņš. Iedzīvotāju mūža ilgums - tendences un palielināšanās problēmas. Rīga, 1993., 159.-165.lpp.

4) Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1995. 105.lpp.

5) Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1995. 38.-39.lpp.

Noslēgto laulību skaits saistīts ar diviem citiem dabiskās kustības rādītājiem, proti, dzimušo skaitu un šķirto laulību skaitu. Lai gan starp šiem trim lielumiem nav tiešas (un ciešas) korelatīvās sakarības, tomēr, jo mazāk cilvēku laulībā stāties, jo zemāks kritis dzimušo skaits (80 % no visiem dzimušajiem piedzimst oficiāli reģistrētajās laulībās), jo vairāk (teorētiski) pāru varēs izšķirt. Tāpēc zināmā mērā laulāto skaits tieši vai netieši (mirošos caur dzimušajiem) saistīts ar pārējiem (trim) dabiskās kustības rādītājiem un nosaka to iespējamās izmaiņas.

Tāpēc arī Latvijā notiekošais laulības jomā negatīvi var ietekmēt turpmāko dzimušo skaitu. Psiholoģiski mazais laulībā stājušos skaits var ietekmēt laulību (ģimenes) prestižu nākotnē kā tādu. Statistika arī liecina, ka mirstības biežums laulībā nesastāvošajiem ir augstāks nekā laulībā sastāvošajiem. Tātad zema laulībā stājušos skaits (kaut kad vēlāk) var palielināt mirušo skaitu.

Pēdējos gados laulībā stājas arvien mazāk cilvēku. Vai tas nozīmē, ka arī šķiras mazāk ? To teikt nevar. Laulību šķiršanās savu maksimumu sasniedza 90.gadu pirmajā pusē, īpaši 1992.gadā 14,6 tūkst. pāru. Šajā gadā sakarā ar to, ka ar 1993.gadu bija paredzēts pāriet uz šķiršanās kārtību pēc 1937.gada civilkodeksa, kas sarežģīa (šķir tikai tiesas) un padārdzina šķiršanos procedūru. (1)

Laikaposmā pēc otrā pasaules kara Latvija ar saviem dabiskās kustības rezultātiem no citām valstīm pasaulē un Eiropā atšķiras negatīvi - zems dzimstības līmenis, augsts mirstības biežums, liels šķirušos skaits. Ar 90.gadiem var runāt par dabiskās kustības krīzes situāciju. Visi (bez izņēmuma) dabiskās kustības rādītāji ar 90.gadiem (sākot jau ar 1988.gadu) pasliktinās arvien straujāk un, pagaidām, grūti prognozēt, kad un kādā veidā varēs sagaidīt šo procesu atveseļošanos.

Iedzīvotāju dabiskās kustības rādītājus vieglāk uztvert un salīdzināt ar citām valstīm, ja tos parāda koeficientu veidā. Latvijas dabiskās kustības koeficienti sniegti 6.tabulā.

1) Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1995. 38.-39.lpp.

6.tabula

Latvijas iedzīvotāju dabiskās kustības koeficienti 1)

(uz 1000 iedzīvotājiem)

Gads	Dzimuši	Miruši	Dabiskais pieaugums	Lauības	Šķēršanās
1950	17,8	12,9	4,7	10,2	0,8
1960	16,7	10,0	6,7	11,0	2,4
1970	14,6	11,3	3,3	10,2	4,6
1980	14,1	12,8	1,3	9,8	5,0
1990	14,2	13,0	1,2	8,8	4,0
1991	13,0	13,1	-0,1	8,4	4,2
1992	12,0	13,5	-1,5	7,2	5,5
1993	10,3	15,2	-4,9	6,6	4,0
1994	9,5	16,4	-6,9	4,5	3,3
1995	8,5	15,9	-7,4	4,4	3,4

1) Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1995. 38.-39.lpp.

Dabiskās kustības koeficienti Latvijā pēcķara ir ar izteiktu (turpat konsekvēntu) ievirzi.

Dzimstības koeficients, sākot ar 1960.gadu, pazeminās, nokritot 1995.gadā divkārtīgi (pret 1960. gadu). Pēdējos (1994.-1995.) gados dzimstības koeficients Latvijā sastāda zem 10 promilēm. Tas ir zems. Taču salīdzinot ar daļu Eiropas valstu tas ir "pieņemamā" līmenī. Līdzīgs šajos gados tas bija arī virknē citu Eiropas valstu: Itālijā, Austrijā, Slovēnijā, Grierķijā, Norvēģijā, Vācijā, Bulgārijā, Igaunijā, Krievijā un dažās citās valstīs. (1) Arī minētajās valstīs dzimstības līmenis ir zem normālas paaudzū atjaunošanas vajadzībām. Arī tām tāpat kā mums jāatrod ceļi kā panākt dzimstības līmeņa paaugstināšanu vēl šajās paaudzēs.

Mirstības koeficients Latvijā konsekvēnti paaugstinās, sākot ar 1960.gadu, kad tas bija par 5,9 promilu punktiem zemāks nekā 1995.gadā. Ipaši staruži mirstības koeficients paaugstinājies 90.gados. (2)

Nav Eiropā citu valstu, kurās mirstības koeficients pārsniegtu 16 promiles. Lielākajā daļā no tām šis koeficients nepārsniedz vai svārstās ap 10 promilēm. (3)

Zemais dzimstības un augstais mirstības koeficients Latvijā novedis pie tā, ka 1995.gadā mūsu valsts ir ar vislielāko (relatīvi) dabisko samazinājumu Eiropā - 7,4 promiles. Arī vairākās citās valstīs mirstības koeficients pārsniedz dzimstības koeficientu un veldojas dabiskais samazinājums. Tādas pēdējos gados, piemēram, ir Krievija, Ukraina, Igaunija, Lietuva, Ungārija, Bulgārija, Vācija, Baltkrievija. (4) Taču tās visas, izņemot Igauniju ir par mums lielākas valstīs, kurām iedzīvotāju skaita samazināšanās nav tik bīstama kā tas ir mūsu valstī.

1) Latvijas demogrāfijas gadagrāmat 1995. 50.lpp.

2) Latvijas demogrāfijas gadagrāmat 1995. 38.-39.lpp.

3) Latvijas demogrāfijas gadagrāmat 1995. 50.lpp.

4) Latvijas demogrāfijas gadagrāmat 1995. 50.lpp.

Lielajam dabiskajam samazinājumam Latvijā var meklēt (un arī atrast) izskaidrojumu. Tas ir vecais (novecojušais) vecumsastāvs, liela daļa citu etnosu īpatsvars ar vēl negatīvākiem dzimstības un mirstības raksturotājiem nekā pamattautai - latviešiem, citi izskaidrojumi. Taču tas nevar attaisnot to, ka demogrāfisko procesu norisēm Latvijā vispār nav veltīta uzmanība. Šie procesi (kā arī daudz kas cits) palikuši pasplūsmē. Un tas novedis pie liela iedzīvotāju skaita samazinājuma un radījis negatīvu ievirzi (nākamajām paaudzēm) nākotnē.

Nedrīkst šo jautājumu risināšanu uzvelt nākošajām paaudzēm (tām jau pietiks savu grūtību). Jārisina problēmas, kuras var (un ko vajag) tagad, kamēr tās nav sarežģījušās pārlietu (neatgriezeniski).

Sakarā ar agri noslēgtajām un bieži izšķītajām laulībām, Latvijā pēckara periodā laulības koeficients svārstījās ap 9-10 promilēm. Eiropā lielākā daļā valstu laulības koeficients svārstās ap 4-5 promilēm. Šādā līmenī laulības koeficients atrodas 1993.-1994.gadā arī Latvijā. (1) Vai tas nozīmē pāreju uz eiropiešu laulībā stāšanās modeli Latvijā, to parādīs tuvākā nākotne. Taču jāņem vērā slāviski aziātisko etnosu liela daļa īpatsvars, kam raksturīgas agras un nenoturīgas laulības.

Kā pēdējo izvērtēsim šķiršanās koeficientu, kam arī ir sakars ar citiem dabiskās kustības rādītājiem.

Saglabājoties augstam laulības slēgšanas līmenim, pastāv iespēja, ka augsts būs arī šķiršanās koeficients. Vispār jāsaprot, ka pēc otrā pasaules kara Latvijā radās īsts "šķiršanās bums". Ja pirms kara uz katru 1000 iedzīvotājiem gadā izšķīra 0,1 - 0,2 pārus, tad, sākot ar 70.gadiem, raksturīgi bija 4-5 šķirtie pāri. 2) Ja gadā uz 100 noslēgtajām laulībām pirms kara izšķīra 10-12 pārus, tad pēdējos 25 gados lielākoties izšķīra 50 un vairāk, bet 90.gados - pāri par 70 izšķirto pāru uz gada laikā 100 noslēgtajām laulībām. (3) Tas liecina par lielu ģimeņu nestabilitāti.

1) Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1995. 38.-39.lpp.

2) Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1995. 50.lpp.

3) Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1995. 38.-39.lpp.

Nestabilās ģimenes neveicina dzimušo skaita palielināšanos, nav labvēlīgas arī mirstības samazināšanai. Ģimenes stabilizēšana ir viens no neatliekamajiem pasākumiem, pie kuriem jāķeras visai sabiedrībai, īpaši baznīcai, ģimenes locekļiem. Tas varbūt ir pats pirmais visu pārējo dabiskās kustības uzlabošanas jautājums mūsdienās.

ETNOSU DEMOGRĀFISKIE PROCESI

Latvijas iedzīvotājus, kuru demogrāfiskos procesus aplūkojām līdz šim, veido dažādi etnosi. Demogrāfiskā vēsture liecina, ka katram etnosam tā attīstības gaitā izveidojusies sava, tikai šim etnosam raksturīga demogrāfiskā uzvedība. Praktiski nav divi ar vienādu demogrāfisko uzvedību līdzīgi etnosi. Ir etnosi ar tradicionāli augstu dzimstības līmeni. Latvijā tādi, piemēram, ir čigāni. Ir etnosi, kuri aktīvi piedalās migrācijas procesos. Ir arī citādas iezīmes katram etnosam.

Migrācijas procesos piedalās lielākoties noteikti, mobili etnosi.

Ārējai (starpvalstu) migrācijai, kā tas saprotams ir stipri izteikts etniskais raksturs. Latvijā uz pastāvīgu dzīvi iebruc un no tās izbrauc dažādu tautību cilvēki. Lai raksturotu, kas tad Latvijā no citām valstīm iebruc, un, kas no tās izbrauc, sniegsim pēdējos publicētos datus par 1994.gada migrācijas plūsmām - 7.tabula.

Tagad no citām valstīm visvairāk iebruc uz pastāvīgu dzīvi latvieši. Gandrīz tikpat liels skaits (1,2 tūkst. cilvēku) un īpatsvars (nedaudz pāri 40 %) Latvijā iebruca arī krievi. Apmēram līdzīgās daļās iebruca arī baltkrievi, ukraiņi (kopā 10 %) un arī tik pat daudz visu pārējo tautību cilvēki (9%).

No Latvijas izbraukušo skaitu - par 96 % - veido austrumslāvu etnosi. No visiem aizbraukušajiem 3/4 veido krievi un 1/5 ukraiņi ar baltkrieviem (kopā). Latviešu un citu etnosu cilvēki aizbraucēju vidū ir neliels skaits un īpatsvars.

1994.gadā migrācijas saldo bija ar mīnuszīmi - 18,8 tūkst.cilvēku. Ar plus zīmi migrācijas saldo (no lielākajiem etnosiem) bija tikai - latvieši - pāri par 500 cilvēkiem. Migrācijas saldo (ar mīnusa zīmi) visvairāk - 13 tūkst. vai 69 % sastāda krievi. Pārējos 31 % turpat vienādās daļās veido ukraiņi, baltkrievi un citi etnosi.

Tātad 1994.gadā (līdzīgi kā tas bija arī 1990.-1993. gadā) no Latvijas visvairāk aizbrauc un vislielāko negatīvo saldo veido austrumslāvi, starp kuriem, galvenokārt, krievi.

Kad Latvijā valdošā bija krievu valoda un vara, krievi masveidā

7.tabula

Latvijas etnosu migrācija 1994.gadā 1)

Etnos	Iebrauca		Izbrauca		Migrācijas saldo	
	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%
Visi	3048	100	21856	100	-18810	100
Latvieši	1244	40,8	716	3,3	528	-
Krievi	1223	40,2	14223	76,0	-13000	69,1
Baltkrievi	150	4,9	1644	7,5	-1494	7,9
Ukraini	142	4,7	2683	12,3	-2541	13,3
Citi etnos	287	9,4	2590	0,9	-2253	9,7

1) Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1995. 138.lpp.

plūda uz Latviju. Tagad, kad Latvijā atjaunota nacionālās valodas un pārvaldes prioritāte, austrumslāviem privilēģētā situācija zudusi.

Starpvalstu migrācijas motīvi ir vai nu ekonomiskie, politiskie vai tiem līdzīgie. Tas tad arī pamudina imigrēt vai emigrēt.

Grūtāk atrast kopsaucēju katram dabiskās kustības procesam. Vieni motīvi pamudina doties laulībā, citi nodrošināt (vai arī nē) ģimenes pieaugumu. Arī šķiršanās un mirstībai ir savs pamudinātājs, motivācija. Bet varbūt, ka katram etnosam šīs dabiskās kustības uzvedības iedīgļi ir mantoti ar gēniem, tiem dziļāks pamatojums. Protams, dabiskai kustībai, katram tās procesam tautā vēsturiski veidojušās tradīcijas, parašas, ko nosaka katra etnosa menatlitāte. Pieredze rāda, ka laika un noteiktu dzīves un sadzīves apstākļu ietekmē attiecības pret šiem dabiskās kustības procesiem mainās. Tos ietekmē arī noteikti valdības lēmumi, kas veicina vai bremzē tā vai cita demogrāfiskā procesa norisi. Nereti pietiek ar pamudinājumu no sabiedrības (valsts, baznīcas, ģimenes) puses. Efektīvs var būt materiālais (naudas vai cits) atbalsts jaunas ģimenes veidošanai, bērna piedzimšanai, veselības aizsardzības uzlabošanai vai tamlīdzīgi.

Parasti sabiedriski stimulējot dabiskās kustības procesus tos neveic pēc etniskiem principiem. Baznīcas to dara reliģisku motīvu vadītas, piem., aizliedz abortus, šķiršanos. Tie nav etniski, bet gan pēc ticības principa noteikti. Taču vēsture liecina, ka arī to var darīt, noteiktu etnosu pamudinot, piem., paaugstinot tā dzimstības biežumu - bērnu skaitu. Taču tādām stimulācijas principam parasti ir īslaicīgs efekts.

Taču to, ka dažādiem etnosiem arī Latvijā izveidojušās dažādas dzimstības, laulību, šķiršanās motivācijas (parašas, tradīcijas, kultūrvirze), redzam analizējot attiecīgos statistikas datus.

Dzimušo skaits un īpatsvars dažādiem Latvijā dzīvojošiem etnosiem redzams 8. tabulā.

Dzimušo skaits Latvijā nekad nav bijis pietiekami augsts. Tāds tas nav arī bijis pēdējos 15 gados. Ņemot vērā, ka Latvijā latvieši ir lielākais etnoss, viņu mātēm dzimušo bērnu skaits lielākais starp citiem etnosiem. Pie tam starpība starp tiem pieaug. Tā, piemēram,

8.tabula

Latvijā dzimušie pēc mātes tautības 1)

	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994
	Skaitis						
Visi dzimušie	35534	39751	37918	34633	311589	26759	24256
Latvietēm	17918	20354	211438	20107	19418	17256	15729
Krievietēm	11839	12840	109110	9716	8292	6495	5832
Baltkrievietēm	2225	2367	1840	1537	1180	901	781
Ukrainietēm	1197	1580	1443	1254	968	647	605
Citi etn.	2355	2610	2287	2019	1731	1460	1309
	Procenti no kopskaita						
Visi dzimušie	100	100	100	100	100	100	100
Latvietēm	50,4	51,2	56,5	58,1	61,5	64,5	64,9
Krievietēm	33,3	32,3	28,8	28,0	26,3	24,3	24,0
Baltkrievietēm	6,2	6,0	4,8	4,4	3,7	3,3	3,2
Ukrainietēm	3,4	4,0	3,8	3,6	3,1	2,4	2,5
Citi etn.	6,7	6,5	6,1	5,9	5,4	5,5	5,4

1) Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1995. 53.-54.lpp.

ja 1990.gadā latviešu mātēm dzima 2,0 reizes vairāk bērnu nekā krievu mātēm, tad 1994.gadā šī proporcija bija 2,7 reizes. Taču 80.gados latviešiem dzimušo bērnu skaits vēl nesasniedza to ipatsvaru, kāds tiem bija visu iedzīvotāju skaitā - 52 %. Tātad latviešu dzimstības līmenis vēl 80.gados bija zem vidējā dzimstības līmeņa Latvijā.

Tikai, sākot ar 1990.gadu, Latvijā dzimušie latvieši bija vairāk nekā to ipatsvars valsts iedzīvotāju skaitā. Tas nozīmē, ka latviešu vidējais dzimstības līmenis pārsniedza citu Latvijā dzīvojošo etnosu dzimstības līmeni. Latviešiem Latvijā 1994.gadā piedzima 65 % bērnu, kamēr viņu ipatsvars visu iedzīvotāju vidū bija 55 %. Taču tas sasniegts, nevis, palielinot dzimušo bērnu skaitu 1991.-1994.gadā, bet gan tāpēc, ka, paralēli latviešu dzimstības samazinājumam, citiem etnosiem šis samazināšanās process noritēja straujākos tempos. Tā, piemēram, ja 1994.gadā pret 1990.gadu latviešu mātēm Latvijā piedzima par 23 procentu punktiem mazāk bērnu, tad krievu mātēm - par 47, baltkrievu - par 58 un arī ukraiņu mātēm piedalma par 58 procentu punktiem mazāk bērnu nekā tas bija bāzes - 1990. gadā.

Pārejas gados praktiski visi etnosi Latvijā samazināja dzimušo bērnu skaitu. Tomēr katrs etnoss to darīja savādāk. Tam arī savs loģisks pamatojums.

Latvieši kā tauta var augt un attīstīties tikai savā tēvzemē. Ārpus šīs zemes latvieši tikai nīkuļo, veģitē, kaut arī vairākās Rietumvalstīs materiāli nodrošināti labāk nekā tas tagad iespējams Dzimtenē. Tāpēc arī, jo ātrāk tiks pārvarēta pārejas perioda dzimstības krīze, jo ātrāk tiks sadziedētas tautas miesā un garā cirstās brūces, jo stiprāka būs tauta, Latvijas valsts.

Pavisam citādā situācijā atrodas Latvijā dzīvojošie šeit pēckara gados sabraukušie etnosi. Šo etnosu tautas pamats atrodas ārpus Latvijas. Liela daļa šeit esošo citu tautu cilvēki te jūtas kā pagaidu iemītnieki. Viņu tautas liktenis izšķiras ārpus Latvijas. Vai nu viņi te dzimst vairāk vai mazāk, no tā šotautu liktenis neizšķiras. Liela daļa no te pēckara sabraukušajiem citiem etnosiem šeit sajūt savu nolemtību, bezperspektīvi Latvijā ieaukt un laist dziļas saknes nākamajās paaudzēs. Tas tad arī nosaka viņu ne sevišķi

lielo ieinteresētību laist te pasaulē bērnus.

Līdzīgi kā dzimstība pārejas periodā samazinājās visiem lielākajiem etnosiem Latvijā, tā mirstības biežums auga visiem etnosiem. Tas redzams 9.tabulā.

Ņemot latviešu lielāko īpatsvaru citu etnosu vidū, un to, ka viņiem vcāks (vecākais) iedzīvotāju sastāvs, visvairāk mirušo ir latviešu vidū. Tācu pārejas periods iezīmējas ar to, ka mirušo skaits latviešiem relatīvi kritas. Ja 1990.gada latvieši nomira relatīvi vairāk nekā to īpatsvars Latvijā - 57 %, tad 1994.gadā starp visiem mirušajiem latvieši sastādīja 54 %, t.i.bija par 1 procentu punktu zemāks nekā īpatsvars valstī.

Ja citu lielāko etnosu īpatsvars mirušo vidū 80.gados bija zem Latvijā dzīvojošo šo etnosu īpatsvara, tad 1990.-1994.gadā tas tuvojas, bet baltkrieviem pat pārsniedza to īpatsvaru iedzīvotāju skaitā. Ja krievu mirušo īpatsvars 1990.gadā bija par 5 procentu punktiem zemāks nekā tajā gadā esošo krievu īpatsvars Latvijā, tad 1994.gadā šī starpība bija sarukusi uz 3 procentu punktiem.

Ņemot vērā negatīvās tendences, kādas Latvijā mirstībai pēdējos gados vispār vērojamas, par sava etnosa mirstības līmeņa pazemināšanos jādoma katram etnosam. Latvieši šajā ziņā ir sliktākā situācijā nekā te sabraukušie svešautieši, kuru vecumsastāvs ir jaunāks nekā pamatnācijai. Sevišķi to jāsaņem par lauku teritorijām, kur latviešu īpatsvars iedzīvotāju skaitā pārsniedz 70 %.

Zemās dzimstības un augstās mirstības dēļ praktiski turpat visiem Latvijā dzīvojošajiem lielākajiem etnosiem dabiskais pieaugums ir negatīvs, skat. 10. tabulu.

Ņemot vērā novecojošos sastāvu, samērā zemo dzimstības un augsto mirstības rādītāju un to, ka latvieši veido lielāko etnosu Latvijā, varēja sagaidīt, ka negatīvo dabiskā pieauguma lielāko daļu veidos pamattauta. Tā tas tomēr nav. Vislielākais dabiskais pieauguma deficīts Latvijā pēdējos gados ir krieviem. Tā 1991.-1994.gadā no visa negatīvā dabiskā pieauguma Latvijā 33386 cilvēki, 15105 cilvēkus veido krievi vai 45 % no visa dabiskā samazinājuma. Tikai tad seko latvieši (ar 36 %) un tad visi pārējie etnosi, kuriem kopumā dabiskais samazinājums veido 19 % visa samazinājuma.

9.tabula

Latvijā mirušie pa etnosiem 1)

	1990	1991	1992	1993	1994
	Skaits				
Visi mirušie	34812	34749	35420	39197	41757
Latvieši	19892	19797	20002	21686	22683
Krievi	10033	10261	10825	11894	12460
Baltkrievi	1564	1583	1503	1876	1930
Ukraiņi	756	762	694	867	918
Citi etnosī	2567	2346	2396	2874	3766
	Procenti no kopskaita				
Visi mirušie	100	100	100	100	100
Latvieši	57,1	57,0	56,5	55,3	54,3
Krievi	28,8	29,5	30,6	30,3	29,8
Baltkrievi	4,5	4,6	4,2	4,8	4,6
Ukraiņi	2,2	2,2	2,0	2,2	2,3
Citi etnosī	7,4	6,7	6,7	7,4	9,0

1) Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1995. 113.lpp.

10.tabula

Latvijas etnosu dabiskais pieaugums 1)

	1990	1991	1992	1993	1994
	Skaitis				
Visi iedzīv.	3106	-116	-3331	-12438	-17501
Latvieši	1546	310	-584	-4430	-6954
Krievi	877	-545	-2533	-5399	-6628
Baltkrievi	276	-46	-323	-967	-1149
Ukraiņi	687	492	272	-229	-313
Citi etnosī	-280	-327	-163	-1413	-2457
	Procenti no kopskaita				
Visi iedzīv.	100	100	100	100	100
Latvieši	45,7	-	16,2	35,6	39,7
Krievi	25,8	59,4	70,3	43,4	37,9
Baltkrievi	8,2	5,0	8,7	7,8	6,6
Ukraiņi	20,3	-	-	1,8	1,8
Citi etnosī	-	35,6	4,8	11,4	14,0

1) Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1995. 48.lpp.

Zemās dzimstības rezultātā (turpoat gadsimta garumā) Latvijā izveidojies vecs iedzīvotāju sastāvs, kas pēdējos (1991.-1994.) gados, sakarā ar straujo dzimstības samazināšanos, novecojas vēl straujāk.

Iedzīvotāju vecumsastāvu visuzskatāmāk raksturo cilvēku ipatsvars trijās galvenajās vecuma grupās: līdz darbības vecumam, darbības vecumā un virs darbības vecuma. Progresīvs būs tāds iedzīvotāju sastāvs, kurā samērā liels ir bērnu un jauniešu, bet neliels veco cilvēku ipatsvars.

Par progresīvu var uzskatīt iedzīvotāju sastāvu Latvijā pagājušā gadsimta beigās (1897.gada tautas skaitīšanas dati), kad visvairāk (vislielākais ipatsvars) bija bērnu jaunākajās vecumgrupās, bet katras nākamās vecumgrupas ipatsvars (mirstības rezultātā) samazinās. Dzimstības samazināšanās un karu rezultātā Latvijas iedzīvotāju sastāvs 20.gadsimtā strauji novecojis un tagad tas ir viens no vecākajiem Eiropā un pasaulē.

Ja vēl par normālu var uzskatīt iedzīvotāju sastāvu, kura trijās vecuma grupās izveidojušās attiecības: 30, 55 un 15 %, tad Latvijā tās 1990.gadā bija: 21,5 , 57,7 un 20,8 %, bet 1995.gadā: 20,7 , 56,8 un 22,5 % (1), t.i. tas strauji noveco arī mūsdienās.

Kā tas Latvijas demogrāfiskajās struktūrās pēc otrā pasaules kara vispār raksturīgs, kopējais vidējais iedzīvotāju vecumsastāvs veidojas no atšķirīgiem vecumsastāviem dažādiem etnosiem. To rāda arī 11.tabulas dati.

Etniskais vecumsastāvs Latvijā veidojies pēc noteiktām likumbām: jo vēlāk kāds etnoss Latvijā ieradies (imigrējis), jo jaunāks ir tā sastāvs. Lielākoties uz citurieni migrē cilvēki jaunākajā, darbības vecumā. Viņi ir ne tikai gados jauni paši, tiem lielākoties nebrauc līdzī arī mazi bērni un veci cilvēki. Tāpēc arī tie migranti, kuri Latvijā ieradušies pēckara periodā (sevišķi 60.-80.gados), ir ar lielu darbaspējīgo ipatsvaru, mazāku bērnu un jauniešu un vecāko gadagājumu cilvēku ipatsvaru, jaunāku vidējo vecumu.

1) Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1995. 18.lpp.

Etnosu vecumsastāvs Latvijā 1989.gadā 1)

11.tabula
(procentos)

Vecumgrupas	Visi iedzīv.	Latvieši	Krievi	Balt- krievi	Ukraini
Kopā	100	100	100	100	100
Jaunāki par darbaspē- jas vec.	22,8	23,8	24,5	13,1	16,5
Darbaspējas vec.	56,5	53,7	57,4	67,0	69,5
Vecāki par darbaspē- jas vec.	20,7	22,5	18,1	19,9	14,0
Vidējais vecums, gadi	36,3	39,6	36,8	41,1	35,2

1) 1989.gada tautas skaitīšanas rezultāti Latvijā. Rīga, 1992., 74.,107.-108.lpp.

Valstī mehāniskās un dabiskās kustības rezultātā mainās etniskais sastāvs. Tas redzams 12.tabulā.

Praktiski vienīgais etnoss, kas šajos pārmaiņu laikos no 1989. līdz 1995.gadam savu skaitu nedaudz palielinājis ir latvieši (kaut arī viņu skaits no 1992.gada samazinās).

Vienīgais etnoss, kas savu ipatsvaru visu Latvijas iedzīvotāju sastāvā konsekventi palielinājis, ir latvieši. Visi pārējie (lielākie un citi) etnosi nedaudz, bet konsekventi savu ipatsvaru pazeminājuši.

Šādas ipatsvaru izmaiņas rodas tāpēc, ka no 1994.gada samazinājuma (36,3 tūkst. cilvēkiem) turpat viss noticis uz nelatviešu rēķina. Tas tad arī deva latviešu ipatsvara paaugstināšanos, galvenokārt, sakarā ar nelatviešu skaita samazināšanos.

Taču tāda situācija, ka viens, kaut arī lielākais etnoss, pašam neaugot, savu ipatsvaru valstī palielina uz citu etnosu samērā straujās samazināšanas rēķina, ilgi saglabāties nevar. Būs laiks, kad zināmā līmenī stabilizēsies arī nelatviešu skaits Latvijā. Tajā situācijā latviešu ipatsvars uz citu etnosu rēķina palielināties nevarēs.

Laikā pēc otrā pasaules kara Latvijā strauji norisinājās iedzīvotāju skaita pieaugums pilsētās, sevišķi lielajās. 1935.gadā no visiem valsts iedzīvotājiem 63 % dzīvoja laukos un 37 % pilsētās. (1)

Daļēji Latvijas pilsētu iedzīvotāju skaits auga uz lauku iedzīvotāju skaita samazināšanās rēķina. Tači tikai daļēji. Pilsētās, galvenokārt, auga ar imigrantu pieplūdumu no austrumrobežas.

Pilsētu augšana uz imigrācijas rēķina kā rezultējošais rādītājs redzams, salīdzinot pirmskara iedzīvotāju skaitu ar 1995.gada statistikas datiem.

Ja 1939.gadā Latvijā dzīvoja 1885 tūkst. cilvēku, pilsētās 663 tūkst., laukos- 1229 tūkst. cilvēku, tad 1995.gadā iedzīvotāju kopskaits sastādīja 2530 tūkst. cilvēku, pilsētās - 1747 tūkst.,

1) Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1995. 15.lpp.

12.tabula

Latvijas iedzīvotāju etniskais sastāvs 1)

Gadi	Latvieši		Krievi		Baltkrievi		Ukraini		Citi etnos	
	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%
1989	1387757	52,0	905515	34,0	119702	4,5	92101	3,5	161492	6,0
1992	1396057	52,5	902271	34,0	117180	4,4	89322	3,9	152128	5,2
1993	1395516	53,5	872406	33,5	109797	4,2	82065	3,2	146392	5,6
1994	1391469	54,2	849245	33,1	105131	4,1	76169	3,1	143840	5,5
1995	1385043	54,8	829617	32,8	102498	4,1	75315	3,0	137080	5,4

1) Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1993. 47.lpp.
Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1995. 36.-37.lpp.

laukos - 783 tūkst. cilvēku. Ja pirmskara laikā pilsētās dzīvoja 35 %, tagad pilsētās dzīvo 69 % un laukos attiecīgi no 63 % nokrita uz 31 %.

Izmaiņās ne tikai iedzīvotāju kopskaits un izvietojums teritorijā. Tas notika uz noteiktu etnosu rēķina.

Lai arī latviešu dzīvesvietas tagad lielākoties ir pilsētas, starp visiem citiem Latvijā dzīvojošajiem etnosiem latvieši laukos dzīvo relatīvi vairāk nekā krievi, baltkrievi, ukraiņi. 1995.gadā latvieši pilsētās dzīvoja 58 %, laukos - 42 %. Krievi ir etnoss, kas citu lielāko etnosu vidū visvairāk uz dzīvi apmetušies pilsētās. Krievi Latvijas pilsētās dzīvo 85 %, laukos - 15 %. Viņiem seko ukraiņi: pilsētās 84 %, laukos - 16 %, tad baltkrievi - 76 % pilsētās, 24 % laukos.

Imigranti uz dzīvi apmetās galvenokārt pilsētās. No visiem pilsētu iedzīvotājiem 1995.gadā latvieši veidoja 46 %, krievi 41 %, baltkrievi 4 %, ukraiņi 4 %. Tātad, izņemot latviešus, visi pārējie lielākie etnosi bija pilsētās lielākā īpatsvarā nekā to īpatsvars Latvijā vidēji.

Lauku iedzīvotājus 1995.gadā visvairāk veidoja latvieši - 75 %, krievi - 16 %, baltkrievi - 3%, ukraiņi - 2 % t.i. izņemot latviešus laukos citi etnosi dzīvoja mazākā īpatsvarā nekā vidēji valstī.

Ja lauki visos pēckara gados palika izteikti latviski, tad pilsētas kļuva aizvien slāviskākas, īpaši lielās, arī galvaspilsēta, kur latvieši 1995.gadā veidoja 38 % visu iedzīvotāju. (1)

Pēckara svešvaras etniskā politika tika centrēta uz pilsētu, sevišķi lielo, nodošanu svešautiešu nomācoša pārākuma radīšanai. Nelaime tā, ka arī tagad, neatkarības apstākļos Latvijā vēl joprojām jāsamerinās ar te radītās netaisnības saglabāšanu it kā miera un demokrātijas vārdā.

Demogrāfisko procesu etniskais raksturs Latvijā visuzskatāmāk redzams uz Rīgas fona.

No visiem Latvijā dzīvojošajiem cilvēkiem Rīga 1995. gadā veido trešo daļu (33 %). No visiem latviešiem Rīgā dzīvo nepilna ceturta

1) Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1995. 36.-37.lpp.

daļa (23 %), kamēr no visiem Latvijas krieviem turpat puse (48%) dzīvo Rīgā. Latvieši Rīgā veido 38 % visu iedzīvotāju, krievi - 47 %. (1)

Ja latviešu demogrāfiskais liktenis par 3/4 izšķiras ārpus Rīgas, tad krievu - turpat par pusi no tā, kā veidojas šie procesi Rīgā.

Rīgā 1994.gadā dabiskās kustības koeficienti veidojas šādi: latviešiem dzimstības koeficients 9,2 promiles, mirstības 16,0 promiles un dabiskais samazinājums - 6,8 promiles. Krieviem šie koeficienti bija : 6,2 promiles, 14,2 promiles un dabiskais samazinājums - 8,0 promiles. (2)

Katram etnosam īpaši pamatētnosam savā valstī, jāpalielinās skaitliski ne tikai ar imigrācijas palīdzību no citurienes. Bez dabiskā pieauguma to panākt nav iespējams. Tāpēc arī galvenais uzdevums ir veidot apstākļus, kas atļautu ģimenēm radīt un audzināt tādu bērnu pulciņu, kas nodrošinātu ne tikai esošās (vecāku) paaudzes skaitlisko saglabāšanu, bet arī panāktu tautas skaita palielināšanos nākotnē.

Tādai nelielai tautai kā latviešiem nākotnē nav citas izvēles: vai nu savu skaitu samazināt un izšķīst apkārtējo lielo tautu vidū, vai arī (ar dabiskās kustības palīdzību) panākt tautas skaitlisko pieaugumu un sevi kā tautu saglabāt nākošajās paaudzēs.

Pēdējos gados latviešu skaits palielinājies ar atbraucējiem no Austrumiem un Rietumiem. Tas tuvākajos gados var vēl palielināties. Latviešu (kā tautas) nākotnes nodrošināšana jāmeklē Latvijas etniskā sastāva izmaiņās par labu pamattautai.

1) Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1995. 25.lpp.36.-37.lpp.

2) Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1995. 58.un 113.lpp.

VARIANTI PROBLEMAS RISINĀJUMAM

Nav nemaz jāveic zinātnisks pētījums, lai noskaidrotu, kādēļ tika realizēta masveida austrumslāvu sapludināšana Latvijā. Noteicēji šajā teritorijā nebija (un nedrīkstēja būt) latvieši, viņi bija fiziski un morāli jānomāc. Tas impērijas laikā tika arī panākts.

Kas notiek tagad ? Pēc impērijas sabrukuma, loģiski bija jāgaida, ka okupācijas laika migranti tiks atsaukti no Latvijas. Taču tā tas nenotika. Sasūtītie cilvēki lielākoties paliek uz vietas. Kāpēc tas tā notiek, arī skaidrs.

Krievija grib paplašināt savu teritoriju vecās impērijas robežās. Tāpēc arī vajadzīgi krievi šajās bijušajās teritorijās. Tas atļauj Maskavai manipulēt ar saviem ārvalstu tautiešiem. Citu lemeslu krievus masveidā saglabāt pierobežas ārvalstīs Krievijas imperiski noskaņotiem politiķiem nav. Beigsies reālas iespējas paplašināt Krievijas teritoriju (ne tikai uz Latvijas rēķina), nebūs vajadzības turēt ārvalstīs savus tautiešus (tos daļēji arī dotējot, īpaši bijušos armijniekus).

Pēc kāda scenārija notikumi pierobežas ārvalstu "krievu problēmas" atrisināšanai notiks, rādīs nākotne.

Sakarā ar pēckara masveida imigrācijas plūdiem no austrumteritorijām, latvieši kā tauta zaudējuši iespējas vadīt un kontrolēt ekonomiskos un sociālos procesus arī tagad, pēc neatkarības atgūšanas. Jaunizveidoto banku, firmu un uzņēmumu vadība par 80-85 % atrodas nepilsoņu, atbraukušo sveštautiešu rokās. Tāda situācija nevar neietekmēt komerciālo un morālo gaisotni, īpaši lielajās pilsētās.

Latvijā notiekošos procesus varēs regulēt pamattautai vēlamā gultnē tikai tad, ja tā veidos vismaz tādu īpatsvaru visas valsts iedzīvotāju vidū, kāds tas tagad ir pilsoņu skaitā - ap 75 %.

Lielo masīvu procesu vadības teorijā pierādīts, ka vēlamās rezultātus var sasniegt, ja galvenais (noteicošais) masīvs sastāda 75-80 % visas masas. Valstiskajos, sociālajos procesos tas nozīmē, ka stabila valsts vadība un pārvalde iespējama tad, ja pamattauta (galvenais masīvs) veido 3/4 - 4/5 visas valsts iedzīvotājus.

Tā ir teorija, kas ilgstoši pārbaudīta un sevi attaisnojusi demokrātisko valstu praksē. Praktiski visās Eiropas valstīs pamattautas iedzīvotāju īpatsvars ir lielāks vai vismaz līdzīgs nekā to pamato lielo masīvu procesu vadības teorija. Kā negatīvu piemēru, kas raksturo šīs teorijas neievērošanu, jāmin bijušo Dienvidslāvijas valsti, kas sabruka un atradās ilgstošā karā tāpēc, ka šajā valstī nebija pamattauta ar pietiekami lielu īpatsvaru. Tas pats notika arī ar bijušo PSRS, kur krievi sastādīja 52,4 % no visiem valsts iedzīvotājiem. (1)

Latvijā saglabāt tagadējās etniskās proporcijas, kas izveidojušās ilgstošas okupācijas rezultātā, ir ne tikai nevēlamā, bet pat bīstamā. Jautājums ir tikai par to, kā panākt pamattautas īpatsvara nostiprināšanos, un līdz kādam līmenim tas ir pietiekami.

Šajā ziņā būtu jāvadās no Eiropā esošajiem etnisko proporciju standartiem un lielo masīvu procesu vadības teorijas. Šī teorija un gadsimtiem izstrādājusies prakse prasa, lai pamattautas īpatsvars nebūtu zem 75 % vai pat 80 %.

Protams, ka šādas proporcijas var uzskatīt par orientieri, bet Latvijā tās nav realizējamas īsā laikā un varmācīgā ceļā.

Nemot vērā iepriekšminēto un uzskatot, ka šādu proporciju izveidošanai Latvijā vajadzēs 10-15 gadus, vēlamās etniskās attiecības starp pamattautu un pārējām šeit dzīvojošām tautībām varētu izveidoties 2005.-2010.gadā.

Latviešu skaits Latvijā nav liels. 1995.gada sākumā to vērtē ar 1385. tūkst. cilvēku. (2) To skaits līdz šim audzis lēni. Taču var sagaidīt, ka latviešu skaits ar laiku palielināsies gan dabiskā pieauguma ceļā, gan atgriežoties Dzimtenē ārvalstu latviešiem, gan daļēji arī asimilācijas ceļā (latviešu prestižs paaugstinās).

Tātad jautājums par nelatviešu repatriāciju (reemigrāciju) tuvākajos 10-15 gados jārisina praktiski. Kādi pasākumi būtu lietderīgi, lai no Latvijas civilizēti izbrauktu lielākā daļa nelatviešu.

1) Демографический энциклопедический словарь. Москва, 1985., стр.432

2) Latvijas statistikas gadagrāmata 1995. 61.lpp.

Uz lietām jāskatās reāli. Atgriezties uz tām vietām, no kurienes austrumslāvi Latvijā ieradās, šie cilvēki, acīmredzot, būtu ar mieru tad, ja Krievijā, Ukrainā, Baltkrievijā būtu labāka kārtība un augstāks ekonomikas līmenis nekā tas tagad ir Latvijā. Situācija atbraucēju (un viņu pēcnācēju) Dzimentenē (tēvzemē) ir sliktāka, dzīveslīmenis zemāks nekā tas ir tagad viņu dzīvesvietā Latvijā.

Ja Rietumos dzīvojošo latviešu skaitu var rēķināt ar 135 tūkst. cilvēkiem, tad Austrumos, galvenokārt, Krievijā dzīvojošie latvieši veido 65 tūkst. cilvēku. (1) Tātad "rezerves" latviešu skaita papildināšanai Latvijā it kā būtu pietiekamas. Taču tas tikai tā šķiet. Maz cerību uz lielu latviešu repatriācijas daļu no Rietumiem. Taču pārāk lielas tās nav arī no Austrumiem. Arī austrumlatvieši savās mītnes zemēs pārāk ilgi iedzīvojušies, nereti vairāku paaudžu garumā.

Līdzīgā situācijā ir arī Rietumos dzīvojošie latvieši. Arī viņi nesteidzas atgriezties uz savu Dzimenteni tāpēc, ka tagadējā viņu dzīvesvietā dzīve ir nodrošinātāka, ērtāka, nekā to tuvākajos gados var solīt Dzimentene. Taču, ja tautiešus no Rietumvalstīm sagaidīt būs grūti, nav ar ko viņus pievilināt kā vienīgi Dzimentenes aura, tad, kā samazināt Latvijā dzīvojošos austrumslāvus (un citus te atbraukušos), būs jādoma, pie tam jau vistuvākajā laikā.

Repatriācija uz Austrumiem noritētu vieglāk tad, ja šis valstis būtu ieinteresētas sagaidīt atpakaļ savus dēlus un meitas. Taču tās ir lielas tautas, kurām pāris desmiti, pat simti tūkstoši savu tautiešu neko lielu nenožīmē. Tātad pamudinājumam reemigrācijas procesā jānāk no Latvijas puses.

Par zināmu "pamudinājumu" var uzskatīt pārkārtojumus, kādus Latvijā veic, pārejot uz tirgus ekonomiku un citus veiktos pasākumus.

50.-80.gados Latvijā tika izveidota tautas saimniecība, kas neatbilda ne vietējām iespējām, ne vajadzībām. Tika veidoti lieli, pat pārāk lieli rūpniecības, celtniecības uzņēmumi un

1) P.Zvidriņš, I.Vanovska, Latvieši. Statistiski demogrāfisks portretējums. Rīga, 1992. 138.lpp.

organizācijas, kurās nodarbināja tūkstošus no Austrumteritorijām sapludinātos cilvēkus. Tagad 1996.gadā redzams, ka šajos uzņēmumos var nodarbināt labi, ja trešo daļu (pret 80.gadu beigām).

Daļa no agrāk rūpniecībā un celtniecībā strādājošiem, starp kuriem 75-80 % bija nelatviešu (1), iekārtojās tirdzniecībā un citur. Tomēr liela daļa, lai neklūtu par bezdarbniekiem, darba meklējumos no Latvijas aizbrauca.

Pēckara gados Latvija bija pārvērsta par sava veida "caurbrauktuvi" austrumteritorijas cilvēkiem. Statistikas dati rāda, ka pēckara 45 gados Latvijā "apgrozījās" ap 4 milj. civiliedzīvotāju no austrumteritorijām. Pēckara un vēlākos gados te ieobrauca, padzīvoja un pēc tam aizbrauca lielākā daļa no ieobraukušajiem (un pierakstītajiem) cilvēkiem. Taču no tiem turpat miljons arī nostiprinājās uz ilgāku palikšanu, kamēr ap 3 miljoniem atkal atgriezās atpakaļ.

Latvijā notikušo apzīmē par rotācijas migrāciju. Tāda "rotācija" Latvijā bija sistemātiska. Daļēji šis rotācijas migrācijas pārpalikums pamazām atgriežas savās sākotnējās dzīvesvietās. Taču bez "pamudinājuma" no abām pusēm tas noris lēni un mokoši. 1991.-1994.gadā Latvijā migrācijas saldo, t.i. izbraukušo pārsniegums pār ieobraukušajiem sastādīja -104 tūkst. cilvēku, tātad vidēji gadā 20,8 tūkst. cilvēku. (2) Šāds repatriācijas temps ir pārāk lēns. Pēdējos gados tas pat samazinās. Var uzskatīt, ka repatriācija - ārlatvieši Latvijā iekšā un nelatvieši daļēji no Latvijas ārā ir valsts politiskās un ekonomiskās stabilitātes priekšnosacījums un garants.

1) 1989.gada tautas skaitīšanas rezultāti Latvijā. 117.lpp.

2) Latvijas statistikas gadgrāmata 1995. 135.lpp.

NOBEIGUMS

Pašreizējā situācijā prognozēt kā tālāk izmainīsies iedzīvotāju skaits, sastāvs, kā risināsies demogrāfiskie procesi ir ļoti sarežģīti. 90.gadu pirmā puse ir pārmaiņu laiks, kas neļauj precīzi noteikt to, kādas izmaiņas vēl sagaidāmas.

Pirms 100 gadiem (1987.gadā) Latvijas teritorijā dzīvoja 1,9 milj. cilvēku, galvenokārt laukos - 72 %. Līdz pirmajam pasaules karam to skaits pieauga līdz 2,5 milj. cilvēku, pilsētās dzīvoja 40 % iedzīvotāju.

Pirmais lielais iedzīvotāju skaita samazinājums saistās ar pirmo pasaules karu, izstājoties no Krievijas impērijas. Šajā periodā iedzīvotāju skaits samazinājās pāri par 900 tūkst. cilvēku, galvenokārt, pilsētās, kur vairs dzīvoja 23,5 % (1920.gadā).

Latvijas neatkarības gados līdz 1939.gada oktobrim iedzīvotāju skaits pieauga kā pilsētās tā laukos un sasniedza 2,0 milj.cilvēku.

Okupāciju un otrā pasaules kara rezultātā Latvijas iedzīvotāju skaits samazinājās otrreiz un nokrita līdz 1,4 milj. cilvēku (1945.gada beigās).

Pēc otrā pasaules kara 50 okupācijas gados Latvijas iedzīvotāju skaits strauji auga, sasniedzot 2,7 milj. cilvēku (1990.gadā). Pilsētnieku īpatsvars pieauga līdz 69 %.

Pēc tam, sākot ar 1991.gadu, Latvijas iedzīvotāju skaits 20.gadsimtā jau trešo reizi sāka samazināties un 1996.gada sākumā nokritās līdz 2,5 milj. cilvēku.

atšķirībā no divām iepriekšējām šī gadsimta masveida iedzīvotāju skaita samazināšanās, kas notika ar masveida emigrācijām (evakuācijām) no Latvijas, trešā samazināšanās notika (notiek) kā ar mehānisko tā ar dabisko kustību.

Tagad piecus gadus no vietas mirstība pārsniedz dzimstību un emigrācijas apjoms imigrāciju. Pie tam, ja ar migrāciju samazinājums pēdējos gados kļūst mazāks, tad dabiskais samazinājums joprojām aug.

Latvijas iedzīvotāju skaita un kustības kopējie rādītāji ir ar izteikti etnisku raksturu.

Ja pamaetnosa - latviešu skaita un kustības izmaiņas visā gadsimta garumā nav bijušas ar pārāk lielām svārstībām, kaut arī

tādas ir bijušas, tad citu te esošo, īpaši pēdējā pusgadsimtā iebrakušo, etnosu cilvēku skaita izmaiņas gan ar mehānisko, gan dabisko kustību bijušas lielas. Sevišķi lielas tās bijušas un ir arī tagad krievi, baltkrievi, ukraiņiem.

Gadsimta sākumā (pagājušā gadsimta beigās) Latvijā dzīvoja 153 tūkst. krievu. Tagad (1995.gadā) te dzīvoja 830 tūkst. krievu. Baltkrievu gadsimta sākumā bija 80 tūkst. cilvēku, tagad - 102 tūkst. Gadsimta sākumā ukraiņi netika konstatēti, tagad viņu ir 75 tūkstoši cilvēku. Daļēji šis pieaugums ir ar dabisko, bet galvenokārt ar mehānisko kustību - imigrāciju no savām etniskajām teritorijām.

Nenormāli lielā citu etnosu klātbūtne Latvijā tagad, kad atjaunota neatkarība, rada sarežģījumus vietējiem cilvēkiem un neērtības sajūtu te lielā skaitā esošajiem pēckara iebrāucējiem. Agrī vai vēlā, tā vai citādi būs jāmeklē risinājumi etnisko proporciju sakārtošanai Latvijā. Nav Eiropā citas valsts ar tik lielu citu etnosu īpatsvaru, kāds okupācijas rezultātā izveidojies Latvijā.

Teorija un Eiropas valstu, arī Latvijas pirmskāra, pieredze rāda, ka pārvaldīt (vadīt) valsti, neradot tajā etniskus vai līdzīgus konfliktus, var tad, ja pamatetnoss veido vismaz 75 - 80 % visu valsts iedzīvotāju. Latvijā pamatetnosa cilvēku īpatsvars ir nepietiekams.

Tā kā panākt pamatetnosa īpatsvara paaugstināšanos samērā īsā laikā ar dabisko pieaugumu nevar, to var (un vajag) panākt ar citu etnosu emigrāciju (reemigrāciju) no Latvijas. Tas nozīmē, ka Latvijas iedzīvotāju skaits samazināsies. Līdz kādam līmenim?

Aprēķini rāda, ka, ja pamatetnoss savu skaitu pat nedaudz paaugstinās, Latvijas iedzīvotāju skaits būtu optimāls 2 miljoni cilvēku vai pat nedaudz mazāks. Tas nozīmē, ka 20. gadsimta beigās (21.gadsimta sākumā) iedzīvotāju skaits varētu būt līdzīgs, kāds tas bija 19.gadsimta beigās. Iedzīvotāju kopskaita, arī latviešu skaita ziņā Latvija visu 20.gadsimtu būtu nodzīvojusī "tukšgaitā", t.i. atgriezusies tajās pat "pozīcijās", kādas tā iepēma gadsimta sākumā. Latvieši pat ar minusa zīmi.

LITERATŪRA

1. O.Krastinš, B.Mežgailis, M.Šmulders. Latvijas iedzīvotāji (statistiskas izziņas). Rīga, 1990.
2. B.Mežgailis, V.Gailītis. Latvijā dzīvojošie etnosi un to cilvēku skaits 1897.-1989.gadā. Rīga, 1993.
3. B.Mežgailis, U.Ušackis. Demogrāfiskie procesi un to prognozes atjaunotā neatkarīgā Latvijā. Rīga, 1994.
4. B.Mežgailis. Latvijas demogrāfiskie procesi pārejas periodā. Rīga, 1993.
5. B.Mežgailis. Latvijas demogrāfiskās atveseļošanas konceptuālā programma. Rīga, 1994.
6. B.Mežgailis, I.Katkovska. Latvijā dzīvojošo etnosu demogrāfiskais raksturojums. Rīga, 1992.
7. B.Mežgailis. Demogrāfiskie procesi Latvijā un citur Eiropā. Rīga, 1993.
8. B.Mežgailis. Etnodemogrāfiskā perturbācija Latvijā un tās sekas likvidēšana. Rīga, 1996.
9. B.Mežgailis. Latvijas demogrāfiskā vieta Eiropā. Rīga, 1996.
10. B.Mežgailis, P.Zvidriņš. Padomju Latvijas iedzīvotāji. Rīga, 1973.
11. J.Krūmiņš, P.Zvidriņš. Padomju Latvijas iedzīvotāju mūža ilgums. Rīga, 1976.
12. J.Krūmiņš. Iedzīvotāju mūža ilgums - tendences un palielināšanas problēmas. Rīga, 1993.

13. Iedzīvotāju dabiskā kustība un migrācija Latvijas republikā 1990.gadā. Rīga, 1991.
14. Iedzīvotāju dabiskā kustība un migrācija Latvijas republikā 1991.gadā. Rīga, 1992.
15. Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1992. Rīga, 1993.
16. Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1993. Rīga, 1994.
17. Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1995. Rīga, 1995.
18. Latvijas statistikas gadagrāmata 1995. Rīga, 1995.
19. 1989.gada tautas skaitīšanas rezultāti latvijā. Rīga, 1992.
20. Ceturtā tautas skaitīšana Latvijā 1935.gadā. Rīga, 1939.
21. Recent demographic developments in Europe. Council of Europe Press, 1995.

SATURS

Ievads	3
Iedzīvotāju skaita izmaiņas	5
Iedzīvotāju kustība	12
Etnosu demogrāfiskie procesi	26
Varianti problēmas risinājumam	40
Nobeigums	44
Literatūra	46

Latvijas statistikas institūts
Bruno Mežgailis. Latvijas iedzīvotāju skaita, sastāva
un kustības izmaiņas 20.gadsimtā.

Autora redakcijā.

Datorsalikums - Inese Katkovaka.

Parakstīts iespiešanai

Pasūtījums Nr.15009

Papīrs Nr.3

Formāts 60x84/16

Iespiedloksnes 3

Izdevniecības loksnes 40

Metiens 50 eks.

Bezmaksas.

Latvijas statistikas institūts. LV-1011. Rīga, Kr.Barona ielā 30.
Iespiests ar Latvijas Republikas Valsts statistikas komitejas Gal-
venā skaitļošanas centra rotoprintu. LV-1301, Rīgā, Lāčplēša ielā 1.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0303034043

Ls 0.50

Kontroleksemplärs

~~96-3~~
-448